

УДК 336.226.1

Найденко О.Є.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри оподаткування
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

Журавко С.В.
студентка
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

ДОСВІД ОПОДАТКУВАННЯ ПЕНСІЙ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

EXPERIENCE OF PENSION TAXATION IN FOREIGN COUNTRIES

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано стан пенсійної сфери в Україні та за кордоном. Розглянуто рівні пенсійних програм в країнах ЄС. Досліджено генезис оподаткування пенсій в Україні. Розглянуто досвід оподаткування пенсій в провідних країнах ЄС. Розроблено пропозиції щодо удосконалення оподаткування пенсій в Україні на основі зарубіжного досвіду.

Ключові слова: пенсія, пенсійна система, податок на доходи фізичних осіб, оподаткування пенсій, дефіцит Пенсійного фонду України, пенсійне забезпечення.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализировано состояние пенсионной сферы в Украине и за рубежом. Рассмотрены уровни пенсионных программ в странах ЕС. Исследован генезис налогообложения пенсий в Украине. Рассмотрен опыт налогообложения пенсий в ведущих странах ЕС. Разработаны предложения по совершенствованию налогообложения пенсий в Украине на основе зарубежного опыта.

Ключевые слова: пенсия, пенсионная система, налог на доходы физических лиц, налогообложение пенсий, дефицит Пенсионного фонда Украины, пенсионное обеспечение.

ANNOTATION

The state of the pension sphere in Ukraine and abroad is analyzed. The levels of pension programs in the EU countries are considered. The genesis of taxation of pensions in Ukraine is investigated. The experience of taxation of pensions in the leading EU countries is considered. Proposals have been developed to improve the taxation of pensions in Ukraine on the basis of foreign experience.

Keywords: pension, pension system, personal income tax, pension taxation, the Pension Fund of Ukraine deficit, pension provision.

Постановка проблеми. Проблема дефіциту Державного бюджету (рис. 1) та дефіциту Пенсійного фонду України (рис. 2) вимагає від держави пошуку нових джерел поповнення бюджету.

При цьому зовсім не враховується принцип економічної обґрунтованості та доцільності, оскільки, судячи з результатів електронного декларування, в Україні є багато інших джерел наповнення бюджету країни, окрім оподаткування пенсій в рамках податку на доходи фізичних осіб (наприклад, запровадження податку на розкіш (багатство)).

Привертає до себе увагу значне зростання дефіциту Державного бюджету у 2016 році порівняно з 2015 роком, що значною мірою обумовлено зростанням витрат на обороноздатність країни.

Але більш за все лякає динаміка зростання дефіциту Пенсійного фонду України з 2014 року: майже на 128 млрд. грн. При цьому слід сказати про зменшення кількості пенсіонерів в 2014 та 2015 роках, незначне збільшення їх кількості в 2016 році (рис. 3), а також незначне зростання розміру пенсії за цей проміжок часу (рис. 4).

Загалом кількість пенсіонерів з 2014 по 2016 роки зменшилась на 9,2%, середній розмір пенсій в гривнях збільшився на 11,3% (в перерахунку на євро – зменшився на 38%, а порівняно з 2013 роком – на 127%), а дефіцит Пенсійного фонду збільшився на 970,9%.

Перші спроби впровадження в Україні оподаткування пенсій було зроблено в 2010 році, коли розглядалися різні варіанти Податкового кодексу України. Зокрема, передбачалося включити до складу оподаткованого доходу громадян частину суми пенсій або щомісячного довічного грошового утримання, які виплачуються платнику податку з Пенсійного фонду України чи бюджету згідно із законом, що перевищує законодавчо встановлену станом на 1 січня звітного податкового року максимальну величину бази нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, визначеної відповідно до закону (15 неоподатковуваних мінімумів) (пп. 164.2.17 проекту Податкового кодексу України). В процесі проходження другого читання проекту Податкового кодексу пп. 164.2.17 було виключено [4].

Але в липні 2014 року з'явилася норма пп. 164.2.19, яка передбачала, що до складу оподаткованого доходу платника податку включаються суми доходів у вигляді суми пенсій, якщо їх розмір перевищує десять тисяч гривень на місяць, у частині такого перевищення [4]. В 2014 році питома вага таких осіб складала 0,04% [5].

Ця норма проіснувала до початку 2015 року, коли було внесено зміни до Податкового кодексу України, які передбачали оподаткування суми пенсій, якщо їх розмір перевищує три розміри мінімальної заробітної

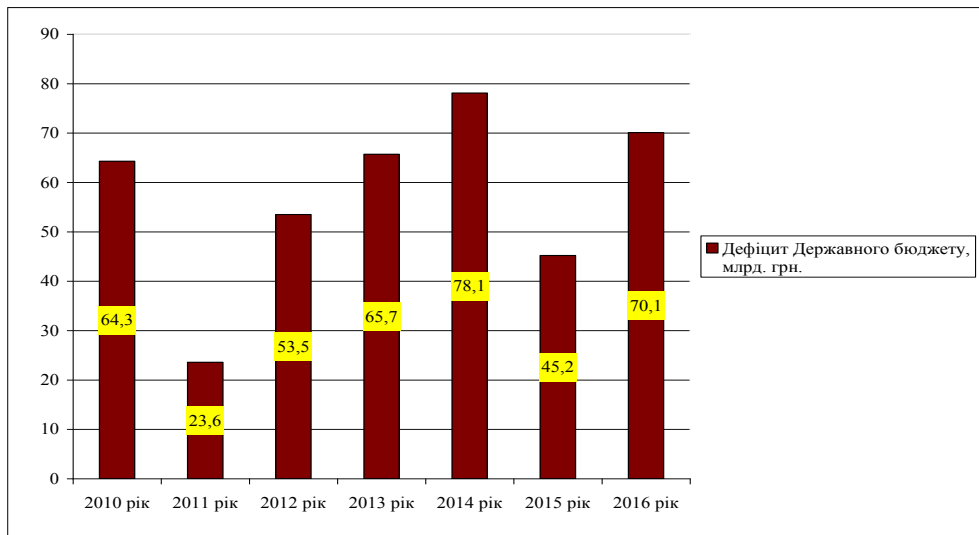

Рис. 1. Дефіцит державного бюджету України за 2010-2016 роки [1]

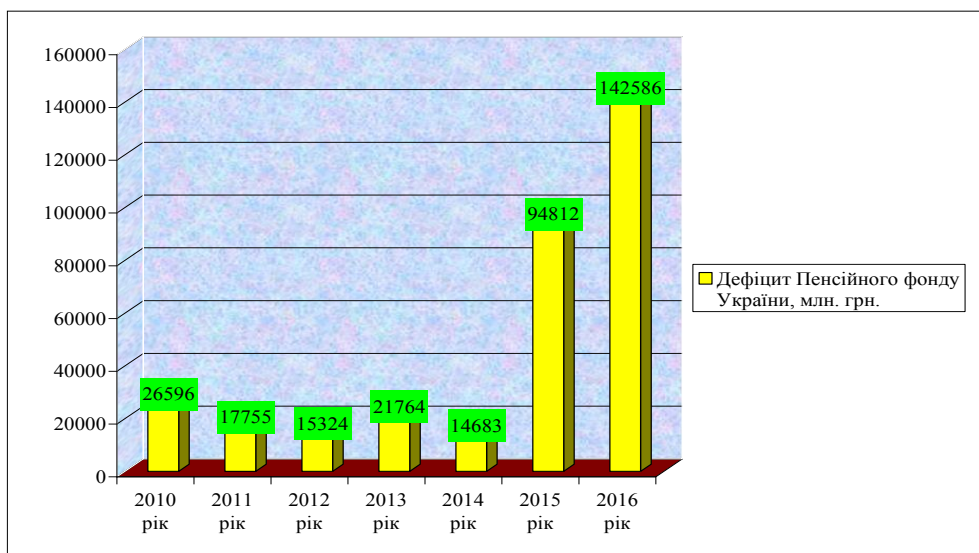

Рис. 2. Дефіцит Пенсійного фонду України за 2010-2016 роки [2]

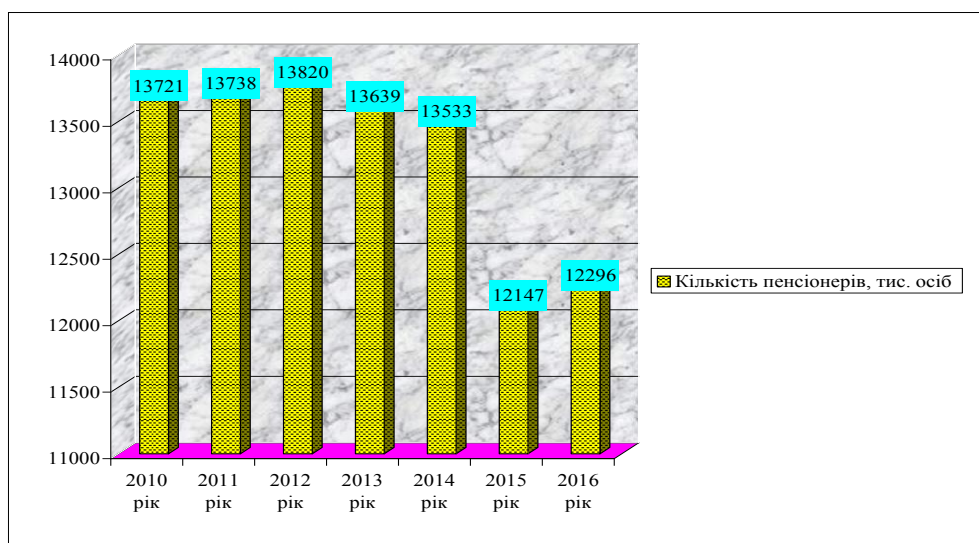

Рис. 3. Кількість пенсіонерів в Україні за 2010-2016 роки, тис. осіб [3]

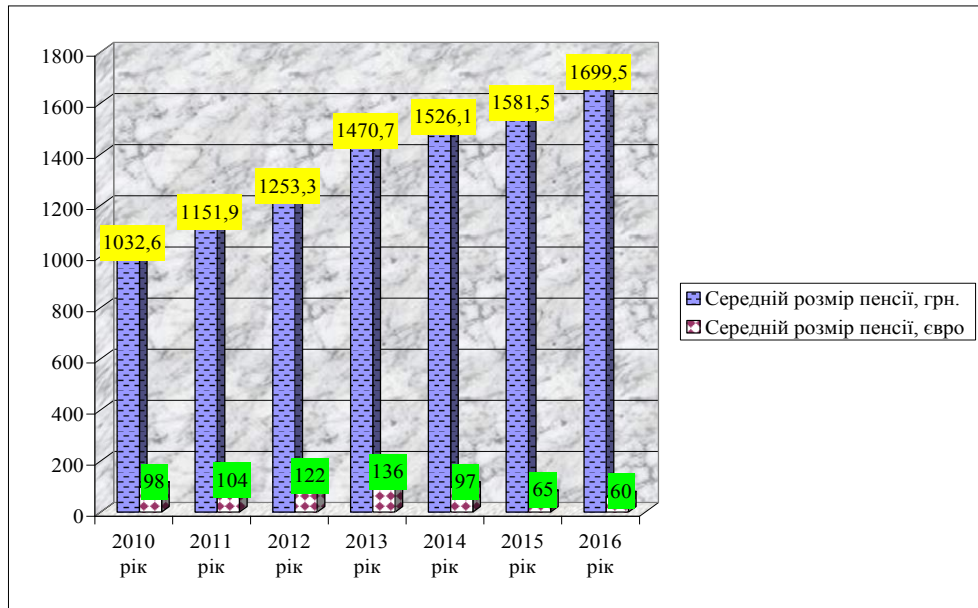

Рис. 4. Розмір середньої пенсії в Україні за 2010–2016 роки [3]

плати (у розрахунку на місяць), встановленої на 1 січня звітного податкового року, у частині такого перевищення (вище 3 654 грн. у 2015 році, вище 4 134 грн. у 2016 році) [4]. Питома вага таких осіб склала в 2015 році близько 7%, а в 2016 році – близько 3% [5].

В 2017 році у зв'язку зі значним підвищенням розміру мінімальної заробітної плати норма пп. 164.2.19 зазнала змін, і сьогодні оподаткуванню підлягають суми пенсій, якщо їх розмір перевищує десять розмірів прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність (у розрахунку на місяць), встановленого на 1 січня звітного податкового року, у частині такого перевищення (вище 3 741 грн.) [4]. Питома вага таких осіб у 2017 році складає близько 5,5%.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на свою актуальність, проблема оподаткування пенсій недостатньо повно досліджувалась в науковій літературі.

Так, А.М. Котенко [6] наголошує на існуванні певних юридичних колізій між різними законодавчими актами щодо оподаткування пенсій. Г.Г. Михальченко [7] вважає, що запровадження оподаткування пенсій збільшило податкове навантаження на малозабезпечені верстви населення. М.В. Кравченко [8] зауважив, що запровадження оподаткування не дало належного результату. На думку О.В. Тимошенко [9], неприпустимою є практика вирішення проблем Пенсійного фонду за рахунок оподаткування пенсій, оскільки це порушує принципи соціальної справедливості.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В дослідженнях, які проводилися до цього, недостатньо уваги приділялося досвіду зарубіжних країн щодо оподаткування пенсій. Хоча слід зазначити, що в

багатьох країнах ЄС законодавство передбачає оподаткування пенсійних виплат.

Мета статті полягає в дослідженні зарубіжного досвіду оподаткування пенсій та розробці рекомендацій щодо удосконалення оподаткування пенсій в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід країн ЄС та світу свідчить про виважені підходи урядів цих країн до оподаткування пенсійних виплат. На відміну від України, де механізм оподаткування пенсій було введено дещо поспішно та без достатнього обґрунтування наслідків, в країнах ЄС та світу розроблено довгострокові заходи щодо оподаткування пенсійних виплат.

По-перше, хотілося б відзначити, що розмір пенсій в країнах ЄС та світу набагато більший, ніж в Україні (рис. 5).

Система пенсійного забезпечення в країнах ЄС, як правило, складається з пенсійних програм трьох рівнів [11]:

1) державні пенсійні програми, які ґрунтуються на системі "PayAs-You-Go", в рамках якої пенсії виплачуються з поточних внесків на соціальне страхування;

2) професійні пенсійні програми, які є відрахуваннями до пенсійних фондів на основі колективних договорів між роботодавцем та працівниками;

3) індивідуальні пенсійні програми, які надаються фінансовими установами на основі добровільних внесків.

У Франції перший та другий рівні охоплюють всіх громадян; в Швейцарії всі три рівні пенсійної системи мають однаково високий відсоток охоплення; в Австрії, Греції, Італії, Люксембурзі, Португалії та Іспанії участь у другому рівні пенсійного забезпечення є добровільною.

В країнах ЄС пенсії оподатковуються таким чином (табл. 1).

Існують три моделі оподаткування пенсій в ЄС [11]:

1) “Taxed, Exempt, Exempt” (ТЕЕ) – внески робітників до Пенсійного фонду сплачуються з неоподаткованого доходу, оподаткуванню підлягають лише кінцеві пенсійні виплати (Німеччина, Люксембург);

2) “Exempt, Taxed, Taxed” (ЕТТ) – внески до Пенсійного фонду сплачуються з неоподаткованого мінімуму, оподатковуються інвестиційний прибуток та кінцеві виплати (Данія, Італія, Швеція);

3) “Exempt, Exempt, Taxed” (ЕЕТ) – внески до Пенсійного фонду сплачуються з оподаткованого доходу, інші доходи не оподатковуються.

Хотілося б перш за все розглянути досвід Німеччини.

Розмір пенсійних виплат залежить від обсягу застрахованого трудового доходу. В цій країні розроблено довгострокову політику щодо оподаткування пенсій. Так, з 2005 року передбачено, що пенсія буде оподатковуватися у певному розмірі: в 2005 році – 50% пенсійної виплати, в 2017 році – 74% пенсійної виплати, в 2040 році – 100% пенсійної виплати. Але при цьому в Німеччині встановлено значення суми пенсії, яка не підлягає оподаткуванню. З 2014 року такий поріг встановлено в розмірі 1 225 євро в місяць, або 14 700 євро на рік (для одиноких платників податків), та 2 450 євро в місяць, або 29 400 євро на рік (для подружжя). Слід зазначити, що ця сума в 2013 році становила для одиноких платників податку 1 266 євро. Розмір податку на пенсії становить 39 євро щороку [12–15].

Система пенсійного забезпечення в Італії має трирівневу структуру. Перший рівень є

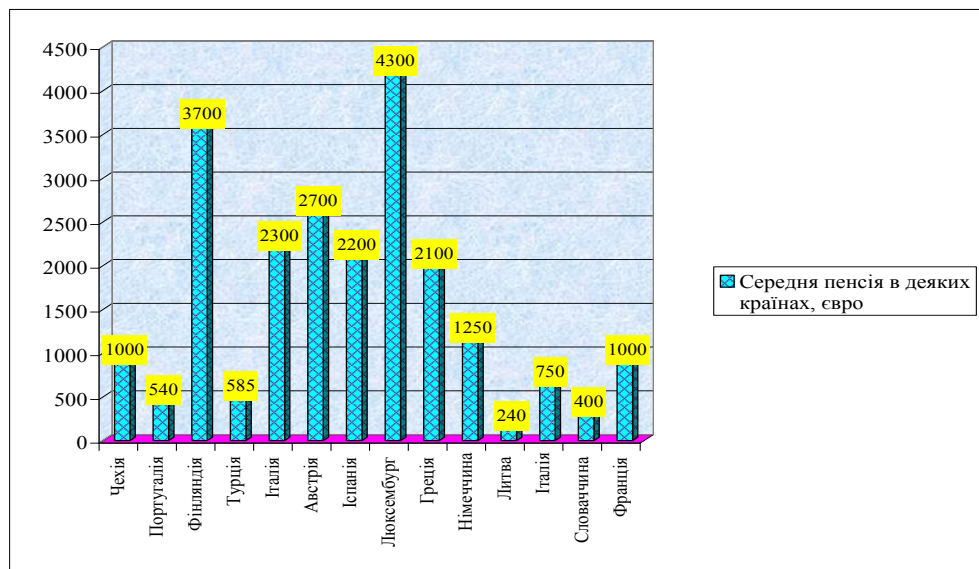

Рис. 5. Середня пенсія в деяких країнах [10]

Таблиця 1

Оподаткування пенсій в країнах ЄС [11]

Країна	Порядок оподаткування пенсій
Австрія	Оподатковується як особистий дохід
Бельгія	Звичайне оподаткування
Данія	Оподатковується як особистий дохід
Фінляндія	Оподатковується як заробітна плата
Франція	Усі пенсії включаються до доходу домогосподарств
Німеччина	Частково включаються до оподаткованого доходу і оподатковуються як інші доходи
Греція	Оподатковується як заробітна плата
Ірландія	Є базою оподаткування податку на доходи фізичних осіб
Італія	Оподатковується як заробітна плата
Люксембург	Частково оподатковується як заробітна плата
Нідерланди	Оподатковується як заробітна плата
Португалія	Оподатковується як заробітна плата вище встановленої суми
Іспанія	Оподатковується як заробітна плата
Швеція	Оподатковується як заробітна плата
Великобританія	Є базою оподаткування податку на доходи фізичних осіб

обов'язковим і носить назву «національна пенсія». Фінансування цього рівня в обох країнах відбувається за рахунок поточних доходів (роботодавець – 23,81%, працівник – 9,19%). Другий рівень становить професійний пенсійний план. В Італії він є добровільним та фінансується за рахунок спеціальних фондів. Третій рівень є добровільним і складають його приватні пенсії або індивідуальні контракти [16].

Сума пенсійних виплат в Італії залежить від суми заробітної плати та тривалості терміну страхування. Розмір податку на пенсії складає 4 000 євро щороку [13].

Система пенсійного забезпечення Великобританії складається з трьох рівнів: базова державна пенсія, додаткова державна пенсія та пенсійні заощадження населення. Базова частина державної пенсії виплачується всім громадянам (12% середньої зарплати). Розмір додаткової пенсії залежить від суми накопичень пенсійних платежів. Загалом вона досягає 50% заробітної плати працівника перед виходом на пенсію. Для цього використовуються спеціальні рахунки в банку, договори страхування зі страховими компаніями про довічну ренту, приватні пенсійні фонди. Ці кошти, а також інвестиційний дохід, який накопичується в пенсійному фондді, не оподатковуються.

До третього рівня належать пайова та персональна пенсії, а участь в цьому рівні є добровільною.

Сьогодні населення Великобританії майже на 100% охоплено базовими державними пенсіями, майже на 50% – системою професійних пенсій, а приблизно 25% – схемою персональних пенсій [16].

У Великобританії базова державна пенсія – це фіксований рівень виплат у 116 євро на тиждень (сплачується пропорційно, якщо кількість кваліфікаційних років менша за необхідну, але становить щонайменше чверть від цієї суми). Після 80-річного віку пенсія не залежить від внесків та стажу. Пенсіонери, які відстрочили державну пенсію не менш ніж на 12 міс., можуть отримати її однією сумою з нарахуванням складного процента (базова ставка Банку Англії + 2% річних). Пенсії першого рівня оподатковуються як дохід, крім будь-яких надбавок на дітей на утриманні. Відстрочена державна пенсія, отримана однією сумою, не оподатковується, якщо особа не має інших доходів, що підлягають оподаткуванню. Якщо є інші доходи, які підлягають оподаткуванню, то відстрочена державна пенсія, отримана однією сумою, оподатковується за ставкою, яка застосовується до інших доходів особи, яка зробила відстрочення [17]. У Великобританії сума податку на пенсії складає 1 500 євро на рік [13].

Система пенсійного забезпечення Польщі практично аналогічна українській і теж має три рівні:

1) обов'язкова солідарна система;

2) обов'язкова накопичувальна система, в яку відраховується 7,3% заробітної плати;

3) добровільна участь працюючих у пенсійних фондах для працівників, угоди зі страховою компанією або інвестиційним фондом.

Перший рівень включає Фонд соціального страхування для «білих та синіх комірців» (майже 90% для виплати пенсій), а також обов'язкове формування демографічного резерву (на випадок значних демографічних коливань). Фінансування цього рівня здійснюється за рахунок поточних доходів. Пенсійні відрахування становлять 19,52% від зарплати та здійснюються роботодавцем та працівником порівну. До першого рівня відраховуються переважно кошти роботодавця (9,76%), а до другого рівня – кошти працівника. Демографічний резерв становить приблизно 1% внесків. Другий рівень включає фонд приватних пенсій та є обов'язковим для осіб, які були старше 50 років на час пенсійної реформи 1999 року. Фінансування здійснюється за рахунок спеціальних фондів, 7,3% від заробітної плати за рахунок частини коштів, сплачених працівником. Третій рівень становлять приватні пенсійні фонди (фонди роботодавців, персональні пенсії).

Але є деякі відмінності від української системи пенсійного забезпечення [16].

По-перше, пенсійні програми для працівників в Україні не передбачають колективної участі в пенсійних програмах страхових компаній, а також в Україні страхові компанії займаються лише страхуванням позиттєвої пенсії, а не страхуванням життя, як у Польщі.

По-друге, в Україні кошти працівника не можуть бути вилучені з недержавного пенсійного фонду до настання пенсійних підстав, а в Польщі ці кошти можуть бути передані за згодою працівника до інвестиційного фонду.

В Іспанії виплачуються такі види пенсій [18]: звичайна (за трудовим стажем), яка виплачується з державного фонду соціального страхування (Seguridad social); для тих, у кого стажу немає або недостатньо; приватні пенсійні програми.

Іспанська пенсійна система передбачає також можливість накопичення досить великої додаткової пенсії. Для цього в спеціальні фонди під управлінням банків особи, які беруть участь в таких програмах, щомісяця відраховують від своєї заробітної плати по 50–100 євро. Отримані грошові кошти фонд вкладає в інвестиції від доходів, з яких потім і виплачується додаткова пенсія. За другого варіанта доходи по пенсії не фіксовані, а мінливі, але сума пенсії тут набагато вище.

Подібні програми співфінансуються державою, крім того, для таких фондів надаються податкові пільги і преференції. Самим же пенсіонерам надано податкове вирахування в разі участі їх в таких програмах в розмірі до 50% від бази оподаткування. На жаль, поки що учасники накопичення додаткової пенсії в країні не перевищують двадцяти відсотків [19].

В Іспанії пенсіонери сплачують податок на пенсію в сумі 2 000 євро на рік [13].

Пенсійна система Франції є однією з найскладніших в Європі. У країні працюють два рівні системи: солідарний і накопичувальний. В середньому з кожної зарплати доводиться віддавати 16,3%, половину цієї суми платить роботодавець [20].

У Франції пенсії поділяються на такі: мінімальна, по віку, по втраті годувальника.

Французька пенсійна система ґрунтується на двох принципах: «пенсійне накопичувальне страхування» (пенсія виплачується з коштів, які людина відкладає протягом трудової діяльності) і «солідарність» (пенсія виплачується з відрахувань працюючих співгромадян).

Особи вільних професій і дрібних підприємців платять в пенсійний фонд 16,35%. Більшість найманих працівників платять стільки ж, при цьому половину відраховує роботодавець [21].

У Франції пенсіонери сплачують податок на пенсії в розмірі 1 000 євро на рік [13].

Висновки. За результатами дослідження слід зазначити таке:

- в податковому законодавстві багатьох країн світу передбачено оподаткування пенсій;
- деякі країни застосовують межу суми пенсії, яка не підлягає оподаткуванню;

- в деяких країнах акцент робиться не тільки на сумі пенсії, отриманої персонально, але й на пенсії, отриманій подружжям.

З урахуванням цього пропонується вжиття таких заходів.

1) Запровадити в податковому законодавстві норми щодо оподаткування пенсій подружжя зі встановленням неоподаткованого мінімуму на рівні суми, яка не перевищує двадцяти розмірів прожиткового мінімуму, для осіб, які втратили працездатність (у розрахунку на місяць), встановленого на 1 січня звітного податкового року, у частині такого перевищення.

2) Запровадити диференціацію ставок податку на доходи фізичних осіб при оподаткуванні пенсій:

- від суми пенсій, якщо їх розмір перевищує десять розмірів прожиткового мінімуму, для осіб, які втратили працездатність (у розрахунку на місяць), встановленого на 1 січня звітного податкового року, до 4 000 грн. – ставка податку 5% – у частині такого перевищення;

- від 4 001 грн. до 5 000 грн. – ставка податку 10%;

- від 5 001 грн. до 10 000 грн. – ставка податку 15%;

- більше 10 000 грн. – ставка податку 20%.

3) Впровадити (за досвідом Німеччини) перехідний період щодо розміру проценту податку на пенсію, який буде сплачуватися особою, яка отримує пенсію (табл. 2).

Напрямою подальших досліджень має стати обґрунтування диференціації ставок податку на пенсії з урахуванням показників соціально-економічного розвитку регіонів.

Таблиця 2

Процент податку від визначеної суми податку

Рік	Процент податку на пенсію до сплати	Рік	Процент податку на пенсію до сплати
2018	50%	2023	75%
2019	55%	2024	80%
2020	60%	2025	85%
2021	65%	2026	90%
2022	70%	2027	95%

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Бюджетний моніторинг. Аналіз виконання бюджету за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/sites/default/files/kv_iv_2016_monitoring_ukr_0.pdf.
- Дефіцит Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cost.ua/budget/deficit/pension>.
- Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
- Соціальний захист населення України : статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_szn_zb.htm.
- Котенко А.М. Особливості оподаткування пенсій в аспекті принципів податкового законодавства / А.М. Котенко // Форум права. – 2015. – № 3. – С. 125–130.
- Михальченко Г.Г. Особливості реформування пенсійної системи України в існуючих соціально-економічних умовах / Г.Г. Михальченко // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. – 2016. – № 2. – С. 39–45.
- Кравченко М.В. Європейські підходи та механізми пенсійної реформи / М.В. Кравченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?n=5&y=2015>.
- Тимошенко О.В. Стратегічні пріоритети створення безпечного економічного середовища в Україні в умовах глобалізації / О.В. Тимошенко // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – Вип. 3. – С. 66–71.
- Десять стран с самыми высокими пенсиями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://24smi.org/news/11179-10-stran-s-samyimi-vysokimi-pensiyami.html>.
- The taxation of occupational pensions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/JOIN/2001/308195/IPOL-ECON_NT\(2001\)308195_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/JOIN/2001/308195/IPOL-ECON_NT(2001)308195_EN.pdf).
- Пенсии в Германии в 2017, 2016 годах: пенсионный возраст, виды пенсий, стаж работы, оформление пенсии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru-geld.de/pension>.
- Европейские пенсионеры платят подоходный налог с пенсии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.intermonitor.ru/evropejskie-pensionery-platyat-podohodnyj-nalog-s-pensii>.
- Германия снижает подлежащий налогообложению пенсионный порог [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://offshore.su/blog/offshore_news/germaniya-snizhaet-podlezhashhij-nalogooblozheniyu-pensionnyj-porog.html.
- Налогообложение пенсии в Германии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.web-globus.de/articles/nalogooblozhenie_pensii.

16. Запозичуємо досвід в пенсійних системах західних країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://pensiya.ua/ua/gazeta/articles/item/1562-zapozychuiemo-dosvid-v-pensiinykh-systemakh-zakhidnykh-krain>.
17. Пенсійне забезпечення за кордоном: запозичуємо досвід? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cga.in.ua/index.php?itemid=1073>.
18. Іспанія – мечта пенсiонера [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pro-spain.net/pereezd/pensiya.html>.
19. Пенсионная система Испании [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pensiya-igoty.ru/pensionnaya-sistema-v-ispanii>.
20. Как живут пенсионеры разных стран и что могут себе позволить [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.segodnya.ua/economics/enews/kak-zhivut-pensionery-raznyh-stran-i-chto-mogut-sebe-pozvolit--783525.html>.
21. Европейские пенсии: некоторые цифры [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://topwar.ru/32822-evropeyskie-pensii-nekotorye-cifry.html>.